

BOJAŻŃ BOŻA

Często można spotkać się z opinią, że Stary Testament jest prawem bojaźni, Nowy zaś – prawem miłości. Jednak to określenie trzeba uznać za niezbyt precyzyjne, bo prawo miłości bierze swój początek w Starym Przymierzu, a bojaźń Boża, która może być pojmowana w znaczeniu bardzo szerokim i głębokim, jest przedstawiona również na kartach Nowego Testamentu¹.

Czym jest prawdziwa bojaźń przed Bogiem? W jaki sposób ma się ona przejawiać? Czy doskonała miłość jest zaprzeczeniem bojaźni Pańskiej? (por. 1 J 4,18). Spróbujemy odpowiedzieć na te pytania w niniejszej pracy. Najpierw przedstawimy ogólnie, co mówi na temat bojaźni Pańskiej Stary Testament, później wyjaśnimy, dlaczego chcemy szukać odpowiedzi na postawione przez nas pytania w Księdze Psalmów, i następnie zastanowimy się nad poszczególnymi wersetami Psalmów, w których występują wyrazy, wskazujące na bojaźń religijną. Przez to chcemy udowodnić, że właściwie pojęta bojaźń Boża jest zasadniczą cnotą i podstawą wszelkiej autentycznej religijności².

1. BOJAŻŃ BOŻA W STARYM TESTAMENCIE

Na starożytnym Wschodzie istotę religijności pojmowano jako bojaźń przed bogami. Ale „[...] wszystkie bóstwa pogan ... to ułuda,

¹ *Bojaźń Boża*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, tłum. K. Romaniuk, Poznań – Warszawa 1982, s. 89-92.

² Tamże.

a Pan uczynił niebiosą” (Ps 96,4-5). Stąd synowie Izraela mają bać się wyłącznie Boga JHWH³: „Oto ujrzycie w Babilonie niesionych na ramionach bogów ze srebra, złota i drewna, którzy bojaźń wzbudzać będą w poganach. Uważajcie więc, byście się nie upodobnili do cudzoziemców i by was nie ogarnęła bojaźń przed tymi bogami. Kiedy zobaczycie tłum, który idzie przed i za nimi, cześć oddawać im będzie, powiedzcie sobie w myśli: Tobie należy się cześć, o Panie!” (Ba 6,3-5).

Pojęcie bojaźni Pańskiej (*jirat JHWH*⁴) zostało rozwinięte i pogłębione w nauczaniu mądrościowym. Autorzy natchnieni ksiąg mądrościowych, do których zaliczamy też Psalmy, człowieka mądrego utożsamiają z bogobojnym. Bojaźń Boża zakłada wysoki poziom życia moralnego, mędrzec bowiem jest posłuszny Prawu⁵, które jest Mądrością⁶:

„Podstawą wiedzy jest bojaźń Pańska (*jirat JHWH*),
lecz głupcy odrzucają mądrość i karność” (Prz 1,7).

„Bojaźń Pana (*jirat JHWH*) jest początkiem mądrości [...]” (Ps 111,10)

„Ten kto Pana się boi, będzie tak czynił⁷,
a kto trzyma się Prawa, posiadzie mądrość” (Syr 16,1).

Bojaźń Boża jest darem Ducha Świętego:

„Wyrośnie różdżka z pnia Jessego ,
wypuści się odrośl z jego korzeni.
I spocznie na niej Duch Pański,
duch mądrości i rozumu,
duch rady i męstwa, duch wiedzy i bojaźni Pańskiej (*jirat JHWH*)
Upodoba sobie w bojaźni Pańskiej (*jirat JHWH*) [...]” (Iz 11,1-3).

³ N. Lohfink, *Pieśń chwaty. Chrześcijanin a Stary Testament*, tłum. J. Doktor, Warszawa 1982, s. 97.

⁴ Transliteracja wyrazów hebrajskich jest uproszczona.

⁵ M. Filipiak, *Biblia o człowieku. Zarys antropologii biblijnej*, Lublin 1979, s. 139

⁶ Prawo. Tory nie wolno utożsamiać jedynie i wyłącznie z przepisami prawnymi. Tora jest Nauką, Pouczeniem, Mądrością, Myślą Bożą. Tora, według tradycji judaistycznej, istniała przed stworzeniem świata, Bóg stworzył świat przez Nią (*Tora Pardes Lauder. Księga pierwsza. Bereszit*, red. S. Pecarik, Kraków 2001, s. 2-5). Od tak pojętej nauki o Torze bardzo blisko do chrześcijańskiej nauki o Słowie, które „na początku było u Boga, i Bogiem było Słowo” (J 1,1).

⁷ M. Filipiak, *Człowiek współczesny i Stary Testament*, Lublin 1982, s. 50-51.

W Księdze Powtórzonego Prawa nakaz „będziesz się bał (*tira*) Pana Boga swego, zachowując wszystkie Jego nakazy i prawa [...]” (Pwt 6,2), wraz z obietnicą nagrody za przestrzeganie Prawa, znajduje się bezpośrednio przed przykazaniem głównym: „Słuchaj Izraelu, Pan jest naszym Bogiem – Pan jedynie. Będziesz miłował Pana Boga, twój, z całego swego serca, z całej duszy swojej, ze wszystkich swych sił” (Pwt 6,4-5). Bojaźń przed Bogiem i przestrzeganie przykazań wzajemnie się warunkują, przy tym chodzi nie o zewnętrzne przypisy prawne, tylko o istotę przykazania głównego, którą jest posłuszeństwo miłość⁸.

Na podstawie przytoczonych powyżej fragmentów Pisma Świętego możemy wywnioskować, że bojaźń Pańska (*jirat JHWH*) w Starym Testamencie jest przedstawiona jako relacja człowieka do Boga, wyrażająca się w oddawaniu Mu wyłącznej czci oraz w ufnym posłuszeństwie Prawu Bożemu.

2. PSALMY PODSTAWĄ NAUKI O BOJAŻNI BOŻEJ

Kiedy w Biblii hebrajskiej mówi się o bojaźni religijnej, to najczęściej używa się wyrazów, pochodzących od rdzenia *j-r*. Można też spotkać, chociaż bardzo rzadko, wyrazy o podobnym znaczeniu, pochodzące od rdzenia *p-h-d*.

Stary Testament mówi o bojaźni, używając wyrazów z rdzeniem (*j-r*) 435 razy, z tego najczęściej (83 razy) w Psalmach⁹. Zatem, żeby lepiej zrozumieć, czym jest bojaźń Boga, należy zwrócić się przede wszystkim ku tej księdze Pisma Świętego.

Psalterz jest księgą modlitwy w ścisłym tego słowa znaczeniu¹⁰. Psalmi są utworami poetyckimi. Nazwa ta pochodzi od greckiego słowa ψαλμος i oznacza pieśń wykonywaną przy akompaniamencie instrumentu strunowego. Odpowiada ten wyraz hebrajskiemu *mi-zmor*. Utwory o takiej nazwie można często spotkać na kartach Starego Testamentu, zwłaszcza w Księdze Psalmów, która jest zbiorem 150 pieśni¹¹. Wyodrębniamy następujące gatunki psalmów:

⁸ Będzie poszukiwał mądrości (por. Prz 14,20n).

⁹ N. Lohfink, dz. cyt., s. 98.

¹⁰ S. Łach, *Psalmi podstawą nowotestamentalnej nauki o bojaźni Bożej*, w: *W kręgu Dobrej Nowiny*, red. J. Szłaga, Lublin 1984, s. 139.

¹¹ A. Strus, *Śpiewajcie nam pieśni Syjonu. Księga Psalmów*, w: *Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych, cz. 7: Pieśni Izraela. Pieśń nad Pieśniami, Psalmi, Lamentacje*, red. J. Frankowski, Warszawa 1998, s. 11.

Hymny – utwory, które sławią Boga Stwórcę za Jego wielkie dzieła.

Psalmy dziękczynne – wyraz wdzięczności za dobrodziejstwa otrzymane z ręki Boga.

Psalmy błagalne (lamentacje). Przyczyną ich powstania były cierpienia przeżywane przez poszczególnych ludzi albo przez cały Izrael.

Psalmy ufności. Te psalmy były spokrewnione z lamentacjami, ale w nich treścią zasadniczą jest ufność.

Psalmy mądrościowe (są także nazywane dydaktycznymi albo pouczającymi) – różnego rodzaju pouczenia.

Psalmy królewskie – zajmują się osobą króla narodu wybranego.

Psalmy mieszane – w nich występują cechy różnych gatunków (na przykład Ps 129 – dziękczynno-błagalny)¹².

Jak to już było powiedziane wyżej, w Psalterzu często spotykamy się z wyrazami, wskazującymi na bojaźń człowieka przed Bogiem. Psalmy, w których występują te wyrazy, reprezentują wszystkie główne gatunki¹³.

Podłożem społeczno-religijnym Psalmów był kult rozumiany nie tylko jako czynność liturgiczna, ale też jako wejście w doświadczenie obecności Boga¹⁴. Na rozwój myśli teologicznej przedstawionej w Psalmach wywarła duży wpływ nauka Proroków, a Psalmy dydaktyczne powstały dzięki mędrcom i uczonym, działającym po okresie niewoli babilońskiej. W Psalterzu więc przedstawiona jest cała teologia Starego Testamentu¹⁵. Można nawet nazwać Księgę Psalmów Małą Biblią, w nich bowiem zostały ukazane wszystkie podstawowe prawdy wiary, zawarte w całym Piśmie Świętym¹⁶.

3. OD LUDZKIEGO STRACHU DO BOJAŻNI PRZED BOGIEM

W obliczu żywiołów natury albo ataków wroga człowiek wyraźnie odczuwa swoją małość i kruchość. To może wywołać przerażenie i lęk, jak wobec tych wydarzeń, nasuwających myśl o gniewie Bożym, tak i wobec Tego, Który objawia swoją wielkość we wszechświecie i w ludzkiej historii. W Starym Testamencie takiego rodzaju uczucie

¹² J.St. Synowiec. *Gatunki literackie w Starym Testamencie*, Kraków 2003, s. 51.

¹³ Tamże, s. 52-67.

¹⁴ S. Łach, *Psalmy podstawą...*, dz. cyt., s. 141.

¹⁵ K. Markowski, *Księga Psalmów*, w: *Zanim otworzysz Biblię*, red. M. Peter, W. Wolniewicz, Poznań 1981, s. 94.

¹⁶ Tamże, s. 94-95.

lęku jest równoważone przez prawdziwe poznanie Boga, objawiającego się przez dzieła stworzenia¹⁷.

W Psalmach wyraźnie odróżnia się bojaźń religijną od załęknięcia i trwogi wobec zjawisk strasznych:

„Szczęśliwy mąż, który się boi (*jare*) Pana [...].
Nie będzie się lękał (*lo jira*) niepomyślnej nowiny;
mocne jego serce zaufało Panu” (Ps 112,1a.7).

Jeśli wziąć pod uwagę treść wszystkich form wyrazów pochodnych od *j-r* oraz *p-h-d*, to trzeba stwierdzić, że mówią one nie tylko o bojaźni przed Bogiem, ale również o lęku przed różnego rodzaju strasznymi wydarzeniami w życiu ludzkim¹⁸.

Ileokroć w jest mowa o lęku przed nieprzyjaciółmi (Ps 3,7; 23,4; 27,3; 59,5; 118,6), przed „strachem nocnym” (Ps 91,6) czy przed złą wieścią (Ps 112,7), to zawsze w znaczeniu „nie trzeba się bać”¹⁹:

„Nie lękam się (*lo ira*), tysięcy ludu,
choć przeciw mnie dokoła się ustawiają” (Ps 3,7).

„Chociażbym chodził ciemną doliną,
zła się nie ulękne (*lo ira*), bo Ty jesteś ze mną [...]” (Ps 23,4).

„Chociażby stanął przeciw mnie obóz,
moje serce bać się nie będzie (*lo jira*),
choćby wybuchła przeciw mnie wojna,
nawet wtedy będę pełen ufności” (Ps 27,3).

„W nocy nie ulęknieś się (*lo tira*) strachu
ani za dnia – strzały, co leci,
ani zarazy, co nadchodzi w mroku,
ani moru, niszczącego w południe” (Ps 91,5-6).

¹⁷ H.-W. Junging, *Księga Psalmów. Wprowadzenie*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. W.R. Former, W. Chrostowski, Warszawa 2001, s. 676.

¹⁸ *Bojaźń Boża*, dz. cyt., s. 90.

¹⁹ S. Łach, *Psalmy postawą...*, dz. cyt., s. 139-140.

Człowiek ufający Panu nie musi niczego się bać:

„Bóg jest dla nas ucieczką i mocą,
łatwo znaleźć u Niego pomoc w trudnościach.
Przeto się nie boimy (*lo nira*) choćby waliła się ziemia
I góry zapadły w otchłań morza” (Ps 46,2-3).

„Pan światłem i zbawieniem moim:
kogo mam się lękać (*ira*)?
Pan obrońcą mojego życia:
Przed kim miałbym czuć trwogę (*ephad*)?” (Ps 27,1).

O grzesznikach zaś zostało powiedziane:

„Tam zadrżeli ze strachu (*pahadu-pahad*),
gdzie strachu (*pahad*) nie było” (Ps 53,6).

Natomiast do bojaźni Pańskiej autorzy natchnieni wyraźnie nawiązują:

„Bójcie się (*jeru*) Pana, święci Jego,
gdyż bogobojni nie doświadczają biedy.”(Ps 34, 10)

Według słów Psalmu 33 bojaźń Boża jest zarazem podziwianiem stwórczej mocy Boga:

„Niech cała ziemia boi się (*jiru*) Pana,
Niech się Go lękają wszyscy mieszkańcy świata!
Bo On przemówił, a wszystko powstało;
On rozkazał, i zaczęło istnieć” (Ps 33,8-9).

W Ps 34 psalmista zachęca swoich braci do bojaźni przed Bogiem²⁰, mającym moc wybawić swój lud od nieszczęść, które na niego spadły:

„Pójdźcie, synowie, słuchajcie mnie;
nauczę was bojaźni Pańskiej (*jirat JHWH*).
Pan uwalnia dusze sług swoich,
Nie dozna kary, kto się do Niego ucieka” (Ps 34,12.23).

²⁰ Tamże, s. 141.

Wszystkie klęski spadające na Izraela były przedstawiane przez proroków i mędrców jako znaki gniewu Bożego. Uznanie Jego wielkości i swojej grzeszności jest poważną racją, by odczuwać bojaźń przed Nim²¹, ale ta bojaźń nie powinna przerodzić się w lęk, skłaniający do ucieczki od Pana. W Ps 38 trwoga psalmisty jest spowodowana świadomością popełnienia grzechu, a jednak ta trwoga nie powoduje rozpacz, lecz wzmacnia jego ufność wobec Boga:

„Bo Tobie ufam, o Panie!
Ty odpowiesz, Panie, Boże mój! [...]
Ja przecież wyznaje moją winę
i trwożę się moim grzechem. [...]
Śpiesz mi na pomoc,
Panie, zbawienie moje!” (Ps 38,16.19.23).

W Psalmach więc czysto ludzkiemu lękowi jest przeciwstawiana bojaźń wobec Pana, która ma przejawiać się w zaufaniu i oddawaniu Mu należnej czci. Przeciwnieństwem bojaźni Bożej jest postawa grzesznika, który nie szuka Boga, i dlatego jest skazany na odczuwanie strachu wobec rzeczy stworzonych (por. Ps 53)

4. BÓG BUDZĄCY LĘK.

Istotnym elementem każdego prawdziwego przeżycia religijnego jest doświadczenie przejmującej grozą tajemnicy Pana i Stwórcy wszystkich rzeczy²². W Psalmach nikt poza Bogiem nie jest określony wyrazem *nora*²³ (straszny, przerażający; wzbudzający lęk, strach, szacunek²⁴). Kilkakrotnie (*nora*) określa czyny Boże (Ps 65,6; 66,3; 106,22; 139,14; 145,6), i jeden raz czyny, jakich ma dokonać król Mesjasz²⁵:

„[...] prawica Twoja niech Ci wskaże wielkie (*noraot*) czyny” (Ps 45,5).

²¹ S. Łach, dz. cyt., s. 141.

²² *Bojaźń Boża*, dz. cyt., s. 91.

²³ N. Lohfink, dz. cyt., s. 97.

²⁴ S. Łach, dz. cyt., s. 143.

²⁵ P. Briks, *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, Warszawa 1999, s. 153.

Najlepiej byłoby przetłumaczyć *nora* jako „budzący lęk”, chociaż i to nie oddaje całej głębi znaczenia. Chodzi bowiem o taki przymiot Boga, który skłania do uwielbienia, do podziękowania, do prośb i do wiernej służby²⁶. Sposób przekładu *nora* na język polski w dużej mierze zależy od gatunku Psalmu oraz od jego treści²⁷.

Na przykład w Ps 89, który jest hymnem, psalmista, nazywając Boga Izraela *nora*, chciał podkreślić, że JHWH jest Bogiem Jedynym i Najwyższym:

„Bo któż na obłokach będzie równy Panu,
któż wśród synów Bożych będzie do Pana podobny?
Bóg w radzie świętych przejmuje bojaźnią,
Wielki jest i straszny (*nora*) ponad wszystkich wokół Niego.
Panie, Boże Zastępów, któż równy jest Tobie?
Potężny jesteś Panie, a wierność w krąg Cię otacza” (Ps 89,7-9a).

Biorąc pod uwagę treść całego Psalmu 89, trzeba stwierdzić, że autor natchniony wskazuje nie tylko na potęgę Boga, ale też na Jego dobroć i miłosierdzie:

„Szczęśliwy lud, co umie się radować,
chodzi, o Panie, w świetle Twego oblicza.
Cieszą się zawsze Twoim imieniem,
wywyższa ich Twoja sprawiedliwość” (Ps 89,16-17).

Z tego wynika, że w Ps 89,8 trzeba raczej przetłumaczyć *nora* jako „wzbudzający cześć, poważanie, szacunek”²⁸.

W stopniu jeszcze bardziej wyraźnym takie znaczenie *nora* występuje w Ps 145,6, który też zaliczamy do hymnów. Chodzi tu przede wszystkim o dzieła Boga w historii, które są dowodem Jego sprawiedliwości oraz dobroci i łaskowości²⁹:

„Niech mówią o potędze Twoich dzieł straszliwych (*noroteha*),
i ja opowiem Twą wielkość.
Niech przekazują pamięć o wielkiej Twojej dobroci

²⁶ S. Łach, dz. cyt., s. 143-144.

²⁷ S. Łach, dz. cyt., s. 144.

²⁸ Tamże, s. 146.

²⁹ Tamże.

i niech się radują Twą sprawiedliwością.
Pan jest łagodny i miłosierny,
Nieskory do gniewu i bardzo łaskawy” (Ps 145,6-9).

Podobne znaczenie ma wyraz *nora* w hymnach, które mówią o Bogu JHWH jako o Królu³⁰:

„[...] bo Pan najwyższy, straszliwy (*nora*),
jest wielkim Królem nad całą ziemią” (Ps 47,3).

W Psalmie 96, który też jest hymnem na cześć JHWH-Króla³¹, najwłaściwszym tłumaczeniem byłoby „godny najwyższej chwały”. Jedynie JHWH należy się szacunek, bo wszyscy inni bogowie są nicością³².

„Bo wielki jest Pan i godzien wielkiej chwały,
wzbudza większy lęk (*nora*) niż wszystkie bóstwa.
Bo wszystkie bóstwa pogan – to ułuda,
a Pan uczynił niebios” (Ps 96,4-5).

Tak samo w dziękczynnym Psalmie 68 nie należy raczej tłumaczyć *nora* jako „straszny”, albowiem Psalmista, używając tego wyrazu, chciał podkreślić nie tylko potęgę i wielkość Boga, ale też Jego dobroć dla Izraela³³:

„Grozę sieje (*nora*) Bóg ze swojej świątyni³⁴, Bóg Izraela;
On sam swojemu ludowi daje potęgę i siłę.
Niech będzie Bóg błogosławiony!” (Ps 68,36).

Natomiast w Psalmie 76, też należącym do hymnów ku czci Boga JHWH³⁵, można by przetłumaczyć *nora* jako „wzbudzający lęk”. Bóg JHWH jest przedstawiony w tym psalmie nie tylko jako potężny Obrońca pokrzywdzonych, ale też jako groźny Sędzia dla grzeszników:

³⁰ S. Łach, dz. cyt., s. 146.

³¹ Tamże.

³² W. Borowski, *Psalmy. Komentarz biblijno-ascetyczny*, Kraków 1983, s. 318.

³³ S. Łach, dz. cyt., s. 147.

³⁴ Tamże, s. 149.

³⁵ W tym wypadku tłumaczenie *Biblii Tysiąclecia* wyraźnie odbiega od tego, które proponuje ks. S. Łach.

„Jesteś straszliwy (*nora*) i któż ci się ostoi
w obliczu Twego zagniewania?
Ogłosiłeś z nieba swój wyrok,
przelekła się ziemia, zmiłkła,
gdy Bóg na sąd się podniósł,
by ocalić wszystkich pokornych ziemi.
Bo nawet gniew na ludzi oddaje Ci chwałę,
Pozostałych po nim otoczysz opieką” (Ps 76,8).

W Psalmie 106, który jest hymnem opiewającym historię zbawienia i przymierza³⁶, mówi się przede wszystkim o łaskowości i wierności Boga, którym przeciwstawia się grzech Izraela. Autor natchniony przypomina swoim rodakom o dziełach Pana, które wywołały zdumienie i dziękczynienie u synów Izraela i przerażenie u Egipcjan³⁷:

„Zapomnieli o Bogu, który ich ocalił,
który wielkich rzeczy dokonał Egipcie,
dziwów (*noraot*) – w krainie Chama,
zdumiewających nad Morzem Czerwonym” (Ps 106,22).

W psalmach zbliżonych do mądrościowych wyraz *nora* wskazuje na nieskończoną wyższość Boga wobec dzieł stworzonych³⁸:

„Zesłał odkupienie swojemu ludowi,
ustanowił na wieki swoje przymierze;
A imię Jego jest święte (*kadosz*³⁹) i lęk wzbudza (*nora*)” (Ps 111,9).

„Niech wielbią imię Twoje
wielkie i straszliwe (*nora*),
ono jest święte (*kadosz*)”⁴⁰ (Ps 99,3).

³⁶ W. Borowski, dz. cyt., s. 261.

³⁷ Tamże, s. 341.

³⁸ S. Łach, dz. cyt., s. 150.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ „Pojęcie świętości Boga w rozumieniu judaizmu łączy w sobie ideę doskonałości i całkowitej odmienności, inności czy – mówiąc językiem filozoficznym - transcendencji”. M. Rosik, *Światło dnia trzeciego. Biblijne relacje o otwartym grobie i chrystofaniach*, Wrocław 2004, s. 142.

W Ps 139, który można zaliczyć do psalmów mądrościowych⁴¹, za pomocą *nora* podkreśla się wspaniałość dzieła stworzenia:

„Dziękuję Ci, ze mnie stworzyłeś tak cudownie,
Godne podziwu (*noraot*) są Twoje dzieła.
I dobrze znasz moja duszę” (Ps 139,14).

Użycie wyrazu *nora* w Psalmach wskazuje na to, że człowiek powinien oddawać Bogu JHWH najwyższą cześć, bo tylko Bóg Izraela jest Bogiem Prawdziwym, Panem wszechświata, Sprawiedliwym Sędzią, nieskończenie wyższym w swojej świętości, dobroci i łaskawości od wszystkiego, co stworzył⁴².

5. BOJĄCY SIĘ BOGA

Wyrażenie (*jire JHWH* – „bojący się Pana”) w psalmach czasem oznacza całego Izraela, innym razem tylko tych, którzy pokładają ufność w Bogu, są Mu wierni, zachowują Jego Prawo⁴³. Sposób tłumaczenia wyrażenia (*jire JHWH*), w dużej mierze zależy od czasu powstania psalmu.

W królewskim Psalmie 22, powstałym przed niewolą babilońską *jire JHWH* oznacza cały lud Izraela⁴⁴:

„Chwalcie Pana wy, którzy się Go boicie (*jire JHWH*),
ślawcie Go, całe potomstwo Jakuba,
Bójcie się go, całe potomstwo Izraela!
Dzięki Tobie moja pieśń pochwalna płynie w wielkim zgromadzeniu.
Śluby me wypełnię wobec bojących się Jego” (Ps 22,24.26).

Nieco inne znaczenie spotykamy w Psalmie 61, który też powstał przed niewolą⁴⁵ i jest lamentacją króla:

„Bo ty, o Boże, wysłuchujesz mych ślubów
i wypełniasz życzenia tych, co się boją (*jere*) Twojego imienia” (Ps 61,6).

⁴¹ W. Borowski, dz. cyt., s. 429.

⁴² S. Łach, dz. cyt., s. 150.

⁴³ Tamże., s. 155.

⁴⁴ Tamże., s. 152.

⁴⁵ J.St. Synowiec, dz. cyt., s. 71.

Z treści całego psalmu wynika, że chodzi o tych Izraelitów, którzy uznają monarchę z dynastii Dawida za prawowitego króla Izraela⁴⁶, bo sprzeniewierzenie się królowi w tamtych czasach uchodziło za sprzeniewierzenie się samemu Bogu⁴⁷.

W Psalmie 60, który jest lamentacją społeczną z okresu niewoli, podobnym wyrazem określa się wojsko izraelskie, które uciekło z pola bitwy⁴⁸:

„Postawiłeś znak dla tych, co boją się Ciebie (*lireeha*),
by uciekali przed łukiem”(Ps 60,6).

W powstałym w późnym okresie przed niewolą⁴⁹ Psalmie 31 spotykamy bardziej sprecyzowane znaczenie tego wyrazu:

„Jakże jest wielka, o Panie, twoja dobroć,
którą zachowujesz dla tych, co się boją Ciebie (*lireeha*),
i okazujesz tym, co w Tobie szukają ucieczki” (Ps 31,20).

Psalmista mówi o dobroci Boga. Okazanie jej zależy od tego, czy proszący należy do bojących się Pana, których się utożsamia z tymi, którzy Mu ufają⁵⁰.

W Psalmie 115, który powstał po niewoli⁵¹, *jire JHWH* występuje w podobnym znaczeniu:

„Dom Izraela pokłada ufność w Panu,
On jest ich pomocą i tarczą.
Dom Aarona pokłada ufność w Panu,
On jest ich pomocą i tarczą.
Bojący się Pana (*jire JHWH*) pokładają ufność w Panu,
On jest ich pomocą i tarczą” (Ps 115,10-11).

W Psalmie 25, też powstałym po niewoli babilońskiej⁵², przez *jire JHWH* określa się ludzi sprawiedliwych. Bogobojny, według słów

⁴⁶ S. Łach, dz. cyt., s.153.

⁴⁷ M. Rosik, dz. cyt., s. 141.

⁴⁸ S. Łach, dz. cyt., s. 153.

⁴⁹ J. St. Synowiec, s. 71.

⁵⁰ S. Łach, s. 153.

⁵¹ J.St. Synowiec, dz. cyt., s. 72.

⁵² Tamże, s. 71.

psalmisty, w nagrodę za swoją sprawiedliwość osiągnie szczęście⁵³, nawet więcej, bowiem tacy są przyjaciółmi Boga:

„Kim jest człowiek, co się boi Pana (*jire JHWH*)?
Takiemu On wskazuje, jaką drogę wybrać.
Dusza jego trwać będzie w szczęściu,
A jego potomstwo posiadać ziemię.
Pan przyjaźnie obcuje z tymi, którzy się Go boją,
I powierza im swoje przymierze” (Ps 25,12-14).

W Ps 112,1 *jire JHWH* oznacza zachowującego nakazy Boga, więc w tym miejscu „bojący się Pana” jest tym samym, co człowiek wier-ny Prawu⁵⁴:

„Szczęśliwy mąż, który się boi Pana (*jire JHWH*)
i wielkie upodobanie ma w Jego przykazaniach”.

Z przytoczonych powyżej krótkich analiz widzimy wyraźnie, że w utworach starszych wyrażenie *jire JHWH* – bojący się Pana) oznacza albo cały naród Izraela, albo poszczególne jego grupy (np. woj-sko izraelskie), a w utworach późniejszych – ludzi sprawiedliwych, tych, którzy pokładają ufność w Panu i nawet mogą być nazwani Jego przyjaciółmi⁵⁵.

6. TREŚĆ MĄDROŚCI

W starszych psalmach wyrażenie (*jirat JHWH*) oznacza przede wszystkim religijne zaangażowanie oraz pełne szacunku usposobie-nie, jakie powinno towarzyszyć temu, kto służy JHWH⁵⁶:

„Służcie Panu z bojażnią (*beira*)
i Jego stopy z drzeniem całujcie,
bo zapłonie gniewem i poginiecie w drodze,

⁵³ S. Łach, dz. cyt., s. 154.

⁵⁴ Tamże, s. 156.

⁵⁵ Tamże, s. 154.

⁵⁶ J.P. Louw, *Bojaźń*, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, red. B.M. Ketzger, M.D. Co-ogan, tłum. A. Karpowicz, T. Kowalska, J. Marzycki i in., Warszawa 1996, s. 72.

gdyż gniew Jego prędko wybucha.

Szczęśliwi wszyscy, co w nim szukają ucieczki”. (Ps 2,11-12).

Tym, którzy nie służą Panu z bojaźnią, są przeciwstawiani szukający u Niego ucieczki. Znow widzimy, że bojaźń Pańska jest nie tylko głębokim poważaniem, ale też niezachwianą ufnością.

W Psalmie 5 służba Bogu w prawdziwej bojaźni jest przedstawiana jako dar Jego łaski:

„Ja zaś dzięki obfitej Twej łasce
wejdę do Twojego domu,
upadnę przed świętym przybytkiem Twoim,
przejęty Twoją bojaźnią (*bejireteha*)” (Ps 5,8).

Nieco inny odcień znaczeniowy ma wyrażenie *jirat JHWH* w psalmach, powstałych po niewoli. W Psalmie 19 bojaźń Pańska niemal utożsamia się z przykazaniami Boga⁵⁶:

„Prawo Pana doskonale – krzepi ducha,
świadectwo Pana niezawodne – poucza prostaczką;
nakazy Pana słuszne – radują serce;
przykazanie Pana jaśniej i oświeca oczy;
bojaźń Pańska (*jirat JHWH*) szczerą, trwająca na wieki;
sądy Pańskie prawdziwe, wszystkie razem słuszne” (Ps 19,10).

Z najpiękniejszym określeniem bojaźni Bożej spotykamy się w Ps 111:

„Bojaźń Pańska (*jirat JHWH*) jest początkiem (*reszit*) mądrości,
wspaniała zapłata dla tych, co według niej postępują,
a chwała Jego trwać będzie zawsze” (Ps 111,10).

Jeśli wziąć pod uwagę, że *reszit* jest czymś więcej niż tylko początkiem, oznacza bowiem nie tylko „coś pierwszego”, ale również „coś najlepszego”⁵⁸. Stąd właściwszym w tym wypadku jest tłumaczenie: „Treścią mądrości bojaźń Pana [...]”⁵⁹.

⁵⁷ S. Łach, dz. cyt., s. 157.

⁵⁸ P. Briks, dz. cyt., s. 321.

⁵⁹ W. Borowski, dz. cyt., s. 361

Wyrażenie (*jirat JHWH*) oznaczało zawsze głęboki szacunek i ufność, a w psalmach późniejszych stało się też synonimem wierności Prawu, które jest Bożą mądrością.

ZAKOŃCZENIE

Bojaźnią Pańską (*jirat JHWH*) w Księdze Psalmów jest nazywana postawa człowieka, wyrażająca się w oddawaniu Bogu należnej czci, uznaniu Jego wielkości i świętości. Nie można utożsamiać bojaźni Bożej ze strachem przed potępieniem. Pismo Święte nie nawołuje do lęku przed karą, lecz do bojaźni przed Tym, który jest Sędzią Sprawiedliwym. Prawdziwej bojaźni Bożej zawsze towarzyszy ufność w dobroć i łaskawość Boga. Doskonała bojaźń religijna jest pełnieniem woli Bożej, które przejawia się przede wszystkim w zachowywaniu Bożych przykazań. Tak pojęta bojaźń nie jest w żadnej mierze zaprzeczeniem miłości (por 1 J), ale podstawą autentycznej wiary.